

ISTORIA ECONOMICĂ – REPERE ȘI JALOANE ÎN EVOLUȚIA UNEI DISCIPLINE*

Iosif Marin Balog**

Abstract. *The present study proposes some points about the individualization of economic history as a discipline placed at the intersection between history and economics, and at the same time aims to systematize some elements of methodology and the main conceptual sets used, that can mark the status of economic history as an articulated discipline in the socio-human sciences.*

There are analyzed the main „schools of economic history”, both in the Anglo-Saxon space, in France, and in Germany. The main idea suggested by the author is that, after more than a century of evolution, economic history has acquired over time a complex and rich methodological arsenal, tried to keep up with both new acquisitions in economics and history and other adjacent disciplines, assuming what she needed from both, even if, at the same time, she had to fight a constant struggle to ensure her autonomy as an independent discipline.

Keywords: economic history, methodological debates, Annals School, cliometry, new economic history, social and economic history.

Scopul studiului de față este o succintă și sumară radiografiere asupra modului cum istoria economică și practicienii ei din Europa și America au contribuit la afirmarea acesteia ca disciplină autonomă¹ și mai ales, au demonstrat capacitatea și utilitatea ei, deopotrivă pentru științele economice, cât și pentru știința istorică în general. Departe de a se dori o tratare exhaustivă (ar fi nevoie de sute de pagini), studiul de față va marca cele câteva repere pe care le considerăm fundamentale în devenirea și autonomizarea istoriei economice ca direcție de cercetare și disciplină academică; în același timp, dorim să sistematizăm câteva elemente de metodologie și principalele seturi conceptuale cu care s-a operat și care pot jalona statuarea istoriei economice ca disciplină articulată în cadrul științelor socio-umane. Considerăm că o astfel de punctare este utilă și din perspectiva faptului că literatura de specialitate disponibilă la noi este extrem de deficitară și oricine dorește să scrie serios și în cunoștință de

* O variantă anterioară a acestui material a fost publicată în volumul: *Economie și Istorie. Dialog și interdisciplinaritate. In honorem prof. univ. dr. Ioan Lumperdean la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coord.: Dana Bako, Iosif Marin Balog, Rudolf Gräf, Răzvan V. Mustață, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, 2015, p. 243-268. Dat fiind profilul și programul editorial al acestei reviste aflată la primul număr, am considerat utilă prezentarea lui și aici, într-o formă revizuită și actualizată.

** Cercetător științific II, dr. hab., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: marin.balog@academia-cj.ro

¹ Iosif Marin Balog, *Este istoria economică o disciplină autonomă ?, aspecte metodologice, privire retrospectivă și necesități ale prezentului*, în vol. *Cum scriem istoria ? Apelul la științe și dezvoltările metodologice contemporane*, coord.: Radu Mârza, Laura Stanciu, Alba Iulia, 2003, p. 133-143.

„Revista Română de Istorie Economică”, vol. I, 2022, p. 13-38.

cauză despre acest subiect este nevoit să facă cel puțin un stagiul într-o bibliotecă occidentală.

Istoria economică este un domeniu prin excelență pluridisciplinar ce se pretează la o largă abordare și presupune un arsenal metodologic sofisticat, preluat din științele economice, din sociologie, demografie istorică, geografie istorică și mai nou din antropologie sau statistică. De-a lungul timpului, s-a purtat o intensă dezbateră între specialiști, care a generat o imensă literatură de specialitate, a generat curente și școli care au luptat decenii la rând pentru a-și câștiga locul și ponderea cuvenită în comunitatea științifică.

Scrutând orizontul temporal în care a început să se afirme, observăm că istoria economică are o tradiție destul de lungă în spațiul european, originile ei situându-se undeva secolul al XIX-lea în Anglia și Germania. În Anglia se poate vorbi de istorie economică chiar de la Adam Smith, de vreme ce acesta și-a susținut ideile economice cu argumente deosebit de bogate din viața economiei reale, încât metoda sa a fost chiar asociată, pe bună dreptate, metodei istorice în științele economice, de fapt cele două discipline fiind plasate în acea epocă în aceeași categorie². Însă prima lucrare considerată în Anglia explicit și pe deplin istorie economică a fost cea a lui Thorold Rogers dedicată istoriei agriculturii³. A fost de la început considerată o lucrare de pionierat, care a contribuit în mod decisiv la instituționalizarea școlii de istorie economică în Anglia. Foarte curând, a apărut și prima revistă de specialitate dedicată economiei și istoriei economice în special, „The Economic Journal”, pe lângă nou creată, în 1890, *Royal Economic Society*, care a adunat în jurul său pe cei mai de seamă practicanți ai disciplinei, dar a generat și acerbe polemici, precum cea dintre William Cunningham și Alfred Marshall pe tema relației dintre teoria economică și istoria economică⁴. Cunningham s-a remarcat, în acest context, ca un adept al metodei istorice în economie, contrazicând teoriile lui Marshall care se bazau doar pe principii generale și prea puțin pe datele empirice. Era, în fapt, celebra dezbateră dintre teoria pură și metoda istorică, ce a marcat trecerea de la clasicism la neo-clasicism în teoria și gândirea economică.

De altfel, aceste polemici nu erau un fenomen singular în acel moment, dacă ne gândim că în aceeași vreme în Germania se contura celebra „ceartă pentru metode, Methodenstreit”⁵, prin care s-a evidențiat diferența radicală dintre

² R.M. Hartwell, *Good Old Economic History*, „Journal of Economic History”, [infra: „JEH”], 33, nr. 1, March, 1973, p. 28-41.

³ Thorold Rogers, *History of Agriculture and Prices in England from 1259 to 1795*, vol. I-VI, London, 1866-1902.

⁴ Nu vom insista în acest context asupra acestor aspecte. Pentru cei interesați, vezi Alfred Marshall: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/366539/Alfred-Marshall>; William Cunningham: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/146621/William-Cunningham>; vezi și *Methodology of Economics*, vol. I. *Nineteenth-Century British Writings*, ed. Roger Backhouse, London, Routledge, 1997.

⁵ Gh. Popescu, *Evoluția gândirii economice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 662-665.

perspectiva istorică și cea economică analitică asupra unui eveniment. În realitate era vorba despre polemica dintre abstracție și deducție promovată de școala clasică și neoclasicism și cea dintre descriere și inducție promovată de către școala istorică germană și, mai ales, de către cel mai influent reprezentant al ei, Gustav Schmoller. În această ambianță, unul dintre reprezentanții de seamă ai noii orientări economice impuse de școala austriacă, Carl Menger, susținea că istoria este o știință descriptivă interesată de fapte, oameni și instituții, în timp ce economia, pe de altă parte, este o știință analitică teoretică ce investighează relațiile dintre legile economice și manifestările lor și care, similar, dar nu identic cu științele naturale, reduce printr-un proces de izolație formele de aparență ale vieții economice în elementele lor tipice⁶. Deosebirile de opinii dintre Menger și Schmoller erau, în fapt, divergențele dintre neoclasicismul economic și școala istorică germană: dacă Menger admira un sistem social format din oameni egoiști și automotivați în care economia se reglează prin jocul liber al forțelor și mecanismelor concurențiale, Schmoller vedea sistemul social format din indivizii reuniți într-o națiune și o economie condusă de stat. Schmoller respingea deductivismul și abstractismul lui Menger, considerând că fenomenele și procesele economice nu pot fi izolate de contextul lor istoric.

În construcția istoriei economice ca disciplină de sine stătătoare, un rol important l-a avut, totuși, școala germană de economie, de altfel una din cele mai puternice combatante ale celebrei dispute pentru metode (*Methodenstreit*). După cum se știe, școala germană de economie a apărut ca o reacție la gândirea economică smith-iană și a adus cu sine două concepte fundamentale: economia națională și istorismul, care au fost, în același timp, elemente care au contribuit la unificarea dintre știința economică (teoretică) și descrierea istorică (aplicată). Școala germană susținea că numai observarea realității, colectarea de dovezi istorice, descrierea evoluției în timp a proceselor economice și sociale, apelul la statistică pot permite economistului să inducă tendințe și să descopere legi, să înțeleagă devenirea istorică a unei națiuni și să explice științific anumite mecanisme și principii ale funcționării unui sistem economic⁷. În fapt, școala germană de istorie economică din această perioadă și-a propus, relativizând teoria clasică economică pură, să ofere cele mai bune soluții și cele mai pertinente argumente prin intermediul investigației istorice. Și în Marea Britanie, mai cu seamă începând cu anii '90 ai secolului XIX, dezbaterile de idei au evoluat treptat înspre aceleași coordonate ale relației dintre teoria economică clasică și istorism, cu deosebirea că aici a existat de la început mai multă disponibilitate în a accepta interdependența dintre teoria și istoria

⁶ Ludwig von Mises, *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, capitolul II, în special. Ediția completă, online la: <http://mises.org/etexts/histsetting.pdf>

⁷ Gh. Popescu, *op. cit.*, p. 663.

economică și se considera rezonabil ca cele două să progreseze în viitor, într-un sens mult mai apropiat. Și totuși, economiștii istorici din acești ani de începuturi nu studiau, în realitate, evoluția economică și nici nu priveau istoria economică dintr-un punct de vedere dinamic sau evoluționar, și asta în ciuda faptului că trăiau într-o epocă de mare expansiune economică și într-o perioadă în care procesele evoluționare erau la modă. Istoria economică era privită parțial și ca un mod de producere a unui repertoriu de forme de organizare economică⁸. Economiștii erau preocupați de examinarea realității economice atât din trecut, cât și din prezent și doreau, desigur, să culeagă datele necesare pentru mai buna organizare economică a viitorului. Dintre toți, Marx a fost singurul din acea vreme care a prezentat în cadrul teoriei sale economice, o imagine dinamică a evoluției istorice, „restul e descriere și tabele”⁹.

Pe de altă parte, la momentul respectiv, atât în Marea Britanie, cât și în Germania, majoritatea practicantilor istoriei economice erau implicați politic sau dețineau funcții de răspundere care presupuneau analize și soluții la problemele sociale și economice ale momentului. Ilustrativ în acest sens este rolul lui Gustav Schmoller și a *Verein für Sozialpolitik*, fondată în anii 1870 cu scopul de a susține cercetări empirice și istorice asupra problemelor economice și sociale ale momentului¹⁰. O preocupare aparte a reprezentanților școlii germane de istorie economică din perioada sa de începuturi a fost și necesitatea perceperii interdependenței proceselor sociale. Fenomenele economice erau în strânsă relație cu celelalte fenomene sociale, așa încât dacă economicul ar fi ignorat celelalte fapte sociale, nu va n-ar fi putut pătrunde niciodată mecanismele schimbării și evoluțiile economice. Atât Schmoller, cât și ceilalți adepți ai școlii istorice din Anglia erau de părere că deficiența majoră a teoriei economice clasice constă în aceea că nu ia în considerare experiența istorică. Ei considerau că instituțiile și dinamica acestora reprezintă variabile de cea mai mare importanță, alături de specificitatea culturală¹¹. O astfel de simbioză a fost și mai evidentă în cazul școlii germane, unde majoritatea practicantilor istoriei economice erau de acord că socialul și economicul stau într-o condiționare cauzală și într-un evident raport de reciprocitate¹².

Practicantii vechii istorii economice au devenit interesați de problema creșterii economice în perioadele marcate de crize economice, situații care i-au

⁸ Relevante sunt, în acest sens, aprecierile lui William N. Parker, *From Old to New to Old in Economic History*, „JEH”, 31, 1971, nr. 1, March, p. 3-15.

⁹ *Ibidem*, p. 11.

¹⁰ Eric Grimmer-Solem, *The Rise of Historical Economics and Social Reform in Germany 1864-1894*, Oxford, 2003.

¹¹ Vezi în acest sens, în special: Birger Pridat, *Die andere Ökonomie. Über G.v. Schmollers Versuch einer «etisch-historischen» Ökonomie im 19. Jahrhundert*, Marburg, 1995. De asemenea, Gustav Schmoller, *Grundriß der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, 2 Bände, Berlin 1904.

¹² Vezi Friedrich Lütge, *Deutsche Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Ein Überblick*, Berlin, 1966, 3. Auflage.

determinat la interogații și analize capabile să explice mecanismele profunde ale acestor fenomene care au bulversat nu numai sistemele economice, ci și teoriile care le susțineau și care ele însele s-au văzut adesea neputincioase în a explica situațiile de criză.

Crizele economice, precum cele din deceniile 8 și 9 ale secolului al XIX-lea, au determinat o mai intensă aplecare asupra istoriei economice, dat fiind impactul crizei economice din 1873, cea dintâi criză majoră cu care se confrunta societatea industrială; pentru economiști și istoricii interesați de dimensiunea economicului a fost nu doar manifestarea unei neliniști intelectuale, ci începutul unor reale căutări. A. Juglar a fost cel dintâi care a început să înlocuiască analiza economică principial teoretică și deductivă cu o analiză inductivă bazată pe date statistice¹³. În prefața ediției a doua a lucrării sale, autorul declara că „am urmărit legile și periodicitatea crizelor prin observarea faptelor și fără a utiliza vreo teorie sau vreo ipoteză”; analiza sa din această perspectivă a marcat lansarea unui model de abordare care urma să devină foarte popular în deceniile următoare, Juglar fiind considerat pionierul teoriei ciclurilor economice care au la bază fluctuațiile investițiilor, „the business cycle”.

Este, așadar, epoca istoriei economice evenimentțiale, dar cu reale achiziții teoretice și analitice până în deceniul al 4-lea, după marea criză din 1929-1933 care a readus economicul în prim-planul dezbaterilor istoricilor, generând o mutație istoriografică în care legăturile dintre istorie și economie sunt din nou reconsiderate¹⁴.

Totuși, în această perioadă încă, istoria economică rămânea o auxiliară a economiei politice. Ea aplica trecutului modele și structuri cuantificabile și acorda atenție mișcării și variațiilor structurilor oscilante ale economiei. Toate aceste tendințe sunt depășite în cartea lui Fr. Siminad¹⁵, lucrare ce s-a bucurat de un mare ecou în epocă. Autorul încerca să explice marea criză din anii 1929-1932 plecând de la fenomenele specifice crizei din 1873. A investigat emergența crizelor, evoluția și schimbările pe care le-au generat aceste crize în societate. Astfel, el a ajuns la concluzia conform căreia toate tipurile de crize au dat un sens economiei și societăților în care au apărut mai mult sau mai puțin ca accidente necesare progresului economic. Siminad a fost considerat fondatorul unei istorii economice care avea la bază un aparat statistic care să fie în măsură

¹³ A. Juglar, *Des crises commerciales et de leur retour periodique en France, Angleterre et Aux Etats Unis*, Paris, 1862.

¹⁴ R.M. Hartwell face o etapizare a istoriei economice; în opinia sa, etapa I ar cuprinde perioada 1880-1920, cea de-a doua ar include anii 1920-1960 și, în fine, cea de-a treia etapă, care s-ar încadra în „noua istorie economică”, ar îngloba intervalul 1960-1980. Vezi studiul său: *Good Old Economic History*, „JEH”, 33, nr.1 March 1973, p. 28-41.

¹⁵ Fr. Siminad, *Les fluctuations economiques à l'oungue période et la crise mondiale*, Paris, 1932.

a permite analiza ciclurilor regulate în mișcarea de ansamblu a societății. El realizează o relaționare între studiile monetare, problemele sociale și nivelul de viață, dar implicând și psihologia colectivă firesc, diferențială a anumitor grupuri sociale¹⁶.

În această ambianță, asistăm, pe fondul acumulărilor mai sus menționate, la o viguroasă reînnoire din partea Școlii de la Annales. L. Febvre, unul dintre pionierii acestei școli afirma că: „marile descoperiri se fac la frontiera dintre științe”. Aceasta a determinat o largă deschidere novatoare a istoriei și spre știința economică, de pe urma căreia istoria economică a avut foarte mult de câștigat. Concepția Școlii de la Annales, așa cum o definea L. Febvre, era *istoria totală*: „tot ce tine de om, ce depinde de acesta, tot ce este activitate umană, într-un cuvânt tot ce se referă la existența umană”¹⁷. Argumentul Școlii de la Annales că e nevoie de un punct de convergență al tuturor științelor implicate în studiul societății a devenit treptat metodă definitorie pentru adepții ei. Fondatorii revistei „Annales d’histoire Economique et Sociale”, Lucien Febvre și Marc Bloch, își propuneau încă de la început să depășească specializările înguste, promovând inter-disciplinaritatea și, în același timp, trecerea de la stadiul dezbaterilor teoretice la realizări concrete, mai ales anchete colective pe tărâmul istoriei contemporane. Practicanții acestei școli au remarcat devreme faptul că realitatea complexă a vieții umane, schimbarea din economie și societate pot fi explicate doar în termenii multiplicității factorilor; acești factori multipli nu se constituie într-o ierarhie, ci mai degrabă într-o rețea. Astfel, succesul școlii de la Annales a fost asigurat de promovarea multidisciplinarității și a principiului că marile descoperiri se fac la frontiera dintre științe. Un reprezentant notabil al istoriei economice de la Annales a fost Ernest Labrousse care, după 1946, va forma o adevărată școală de istorici economiști care vor integra în analizele lor durată lungă, structurile, seriile, cu scopul de a integra elementele cele mai relevante pentru studiul societăților trecute și prezente. Braudel avea să illustreze apoi magistral aceste modele de abordare. Braudel a avut un imens succes prin lucrările sale, tocmai prin faptul că s-a orientat și spre economie, viață materială, acordând prioritate duratei lungi, tendințelor seculare, ciclurilor lungi în detrimentul evenimentialului¹⁸.

Achizițiile metodologice la nivelul istoriei economice ale școlii de la Annales au fost, așadar, numeroase și complexe. Cu toate că s-a demarcat de conceptul marxist, școala de la Annales a adoptat din arsenalul acestuia un număr semnificativ de concepte: *concepție dialectică a istoriei – una care să fie*

¹⁶ Vezi, în acest context, și analiza și referințele propuse de Toader Nicoară, în, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj Napoca, 2002, p. 57-62.

¹⁷ L. Febvre, *Combats pour l’histoire*, Paris, 1952. O ediție electronică *full text* la <http://www.scribd.com/doc/8362105/Lucien-Febvre-Combats-pour-lhistoire-1952>.

¹⁸ Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 60.

capabilă să exploreze relația dintre durată lungă și schimbările specifice duratei scurte; ideea ca istoria economică este dominată de structuri, cicluri și evenimente; metoda comparației asociată cu noțiunea de progres istoric (economic). La nivelul analizei economice se impunea, apoi, o comparație a proceselor parțiale și încadrarea lor în unități mai largi. Se puneau apoi problema a se urmări care sunt cele mai importante trăsături identice și diferite ale unui fenomen istoric care trebuie studiat¹⁹. Cu toate acestea, dezbaterile metodologice nu s-au individualizat decât în rare cazuri în studii aparte, ci s-au integrat, mai degrabă, ca parte componentă a cercetării istoricilor, reprezentând în subsidiar acel „atelier” al istoricului de care vorbea L. Febvre. Astfel, cele mai bune eseuri metodologice le găsim fie în introducerile unor lucrări, fie în studii de caz devenite paradigme clasice de cercetare²⁰.

După ce de-al doilea război mondial, la școala de la Annales se individualizează o a doua generație de istorici care privilegiază istoria economică și socială prin apelul la metoda cantitativă și cuantificare, toate în relație cu o altă disciplină în expansiune: demografia. Este momentul fulgurant al cantitativului²¹: serii de prețuri, publicare de serii de date statistice tematice, recensăminte, registre parohiale prelucrate și cuantificate pe diverși indicatori, curbe și cicluri economice ilustrate prin intermediul a numeroase date cantitative. Această reorientare a discursului istoric este determinată, în parte, și de o dezvoltare spectaculoasă a științelor sociale care ele însele se vor constitui apoi într-o nouă provocare pentru istorie. Cantitativul impus astfel la nivelul istoriei economice a permis unor istorici să viseze la o viziune paradisiacă a unei istorii făcută de cifre și ordinator. Dar, dincolo de aceste prime avânturi care s-au dovedit iluzorii, cantitativul temperat și îmbogățit s-a extins și asupra unor domenii precum: demografia istorică, ~~și~~ istoria mentalităților, ~~și~~ antropologia istorică sau ~~și~~ istoria culturală propriu-zisă²². În fond, Școala de la Annales a urmărit apoi să demonstreze că istoria economică urmărește să lege științele umaniste, de la geografie la psihologie, eliberată de perspectiva îngustă a școlii istoriciste, context în care se impune tot mai mult conceptul de *noua istorie economică*²³. Treptat, noul concept a trecut dincolo de Ocean și, căpătând noi valențe, a devenit o emblemă a școlii americane care în anii '60 s-a impus prin dinamismul și forța ei novatoare. Universitățile americane au devenit redutabile centre de cercetare în noile direcții propuse.

Actul de naștere al „noii istorii economice” americane l-a reprezentat Congresul Asociației de Istorie Economică din Williamstown, Massachusetts,

¹⁹ *New and traditional approaches to economic History and their interdependence*, „JEH”, 1965, p. 480-495.

²⁰ Maurice Aymard, *The Annales and French Historiography 1929-1972*, „Journal of European Economic History” [infra: „JEEH”], vol. 1, nr. 2, Fall 1972, p. 491-511.

²¹ Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 63.

²² Pentru întreaga dezbateră, vezi o analiză la Toader Nicoară, *op. cit.*, în special p. 77-82.

²³ Maurice Lévi-Leboyer, *La New Economic History*, „Annales”, 1969, p. 1035-1065.

din septembrie 1957. Aici s-au detașat două intervenții, una a lui A.H. Conrad și cealaltă a lui A.W. Coats, care au „șocat” la vremea respectivă, după cum autorii înșiși aveau să recunoască mai târziu²⁴. „Fiind naivi și poate datorită faptului că ne lipsea perspectiva istorică, cu instruire eminentă economică, noi nu am considerat lucrările pe care le-am prezentat ca revoluționare sau neconvenționale [...]. Am văzut lucrurile în esență ca o integrare a cuantificării istorice aplicate în știința economică și am dorit să reiterăm ceea ce a fost mai bun în tradițiile empirice ale științei economice cantitative”²⁵.

Ceea ce s-a reușit la Williamstown și în perioada imediat următoare, a fost realizarea unui mariaj între statistică și teorie, între cuantificare și analiză, modele metodologice care urmau să fie probate în analizele privitoare la economia americană din secolul al XIX-lea, propuse de programele de cercetare ale Biroului Federal de Statistică din Washington. Desigur, dezbaterile metodologice au continuat încă multă vreme, iar controversele au fost pe măsură, generând o întreagă literatură, uneori cu accente de polemică acidă între istoricii așa-zis tradiționaliști și adepții noii orientări. Era, astfel, inevitabil și un conflict între generații. Susținătorii noii orientări, care erau de cele mai multe ori tineri, au fost acuzați de lipsă de imaginație, deficiențe în cunoașterea literaturii de specialitate existente. Chiar editorii celei mai prestigioase reviste de specialitate „Journal of Economic History” au refuzat la început să le publice articolele, considerându-le „prea tehnice” și încărcate de statistici. Un caz celebru s-a petrecut chiar în anul 1957, când Lance Davis a înaintat spre publicare un astfel de material²⁶. După proteste publice, articolul a fost publicat în revistă abia în 1960, iar din 1961 boardul editorial al publicației a fost remaniat. De asemenea, pentru a se evita noi dispute, unele fără substanță, noii istorici economiști au inaugurat seria de conferințe proprii, la Purdue University, intitulate *Seminar despre metodele cantitative în istoria economică*. Noul cadru instituțional a devenit curând un for de dezbateri articulate despre fundamentele teoretice ale noii istorii economice, agenda de lucru și, mai ales, stabilirea unui set coerent de atribute novatoare care să o delimiteze definitiv de istoria economică tradițională care reprezenta pentru ei permanenta opoziție la care se raportau.

Unul dintre aspectele fundamentale care au fost luate în discuție în dezbaterile care au prilejuit conturarea noii istorii economice ca disciplină autonomă a fost relația dintre fapt și teorie²⁷. Analiza unui fapt economic istoric

²⁴ A.W. Coats, *The Historical Context of the New Economic History*, „JEH”, vol. 9, nr. 1 Spring 1980, p. 187.

²⁵ Întreaga discuție pe această temă: *Summary of Discussion and Postscript*, „JEH”, vol. 17, Winter 1957, p. 509 și urm.

²⁶ Este vorba despre studiul *The New England Textile Mills and the Capital Markets. A Study of Industrial Borrowing 1840-1860*, publicat ulterior în „JEH”, 20, March 1960, p. 1-30.

²⁷ J.R.H. Hughens, *Fact and Theory in Economic History*, în vol. *The New Economic History. Recent Papers on Methodology*, ed. Ralph L. Andreano, New York, 1976 [infra: *The New Economic History ...*], p. 44 și urm.

a implicat și în rândul economiștilor angajarea în explicarea unor principii generale teoretice care să fie în măsură a oferi suportul necesar explicării resorturilor profunde ale unui fenomen economic. Analiza asupra istoriei ciclurilor economice, *the business cycle history*, părea să fie în măsură a lega în mod direct „faptul” de teorie. Când Schumpeter publica prima dată lucrarea *Measuring Business Cycle*, teoreticienii au protestat vehement față de maniera în care s-a propus analiza materialelor statistice, fără a avea la îndemână o „teorie a ciclurilor economice”. De fapt, noua istorie economică readucea în prim-plan conflictul faptă-teorie din anii de dinaintea celui de-al doilea război mondial. Asistăm, pe de altă parte, și la contestarea treptată a teoriei macroeconomice keynensiene, care dominase întreaga perioadă interbelică. Noua generație de istorici ai economiei a încercat să-i ignore pe vechii adepți și să impună noi direcții în modelele micro-economice de analiză, în economia-matematică, în analizele cantitative și chiar în modelele contrafactice. Aceasta se explică și prin faptul că, spre deosebire de vechea generație, recrutată cu precădere dintre istorici, noii practicieni proveneau, în cea mai mare parte, dinspre științele economice, considerând necesară revizuirea multora dintre vechile interpretări, prin apelul la un instrumentar metodologic de tip nou și, desigur, la un alt fel de limbaj. Sloganul adepților „noii istorii economice” era faptă și teorie integrate (*integrating fact and theory*)²⁸. Combinația ipotezelor pe care le lua în discuție în cazul unei analize de istorie economică, alături de aserțiunile teoretice legate de aceasta, trebuia să fie în măsură să îi conducă spre necesitatea de a lua în discuție problema factorilor exogeni care influențează activitatea economică. Schumpeter accentua ideea că există regularități ale desfășurării unor fenomene la care teoria poate servi spre elucidare, iar aceste regularități nu pot fi înțelese dacă sunt studiate în izolare față de toate celelalte evenimente externe²⁹. Cu alte cuvinte, în cunoaștere nu se poate totuși avansa doar strict prin intermediul teoriei. Se mai adaugă apoi faptul că teoria economică este statică, iar istoria, prin însăși natura sa, este dinamică. În fine, aproape toate teoriile pe care la avem la îndemână sunt puternic compartimentate: avem teorie economică, teorie socială, politică, dar nu avem „un câmp unificat al teoriei”³⁰. Robert Fogel, un adept și un practicant de elită al noii istorii economice de peste ocean, recunoștea că „cel mai critic aspect în munca istoricului care profesează noua istorie economică este validitatea logică și empirică a teoriilor pe care își bazează aprecierile”³¹. După părerea aceluiași

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Joseph Schumpeter, *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, New York, 1939, capitolele VI-VII, p. 213 și urm. O ediție *on line* completă a cărții la: http://classiques.uqac.ca/classiques/Schumpeter_joseph/business_cycles/schumpeter_business_cycles.pdf

³⁰ Vezi în acest sens aserțiunile lui Lance A. Davis, „*And it will never be Literature*”. *The New Economic History. A Critique*, în vol. *The New Economic History ...*, p. 68.

³¹ Despre întreaga discuție vezi R.W. Fogel, *Reappraisals in American Economic History*, „*American Economic Review*”, vol. 54, nr. 3, May 1966, p. 377.

istoric, premisele unei analize pertinente pot fi clasificate în premise de bază și premise relaționale (teoretice). Cele din urmă statuează relațiile dintre termeni, desigur, cu condiția argumentării cu datele necesare. Ambele, atât analiza economică, cât și interpretarea istorică, pot fi vizualizate în aceiași termeni. În fapt, dacă luăm în serios că există premise teoretice implicit în analiza istorică, atunci trebuie să vedem în mod necesar și în noua istorie economică, premise, linii de argumentare și concluzii³².

În acel context, scopul și utilitatea noii istorii economice era să îmbogățească studiul istoriei prin apelul la acele mecanisme teoretice în măsură să asigure o cuantificare mai exactă a datelor economice din istorie, dar și cauzalitatea și efectele acestora. Este adevărat că istoria economică nouă și veche cere un efort analitic sporit față de alte ramuri ale istoriei³³. Dintre științele sociale, economia și-a elaborat mai devreme și mai coerent o structură teoretică pe care istoricii și-au putut-o apoi apropria parțial, implicit sau explicit.

Discuțiile metodologice între istoricii economiei s-au purtat, așadar, și pe tema relevanței teoriei și statisticii în istorie. Problema care a revenit mereu în actualitate, a fost ce fel de teorie și ce fel de tehnici cantitative pot fi relevante și până unde își pot ele extinde validitatea în istoria economică.

W.W. Rostow argumenta că pentru istoricul preocupat de fenomenele economice, teoria poate fi folositoare în trei moduri: în definirea problemei, în analize având ca scală perioada lungă și în al treilea rând, în contribuția la organizarea sistematică a cunoștințelor economice despre trecut în termeni analitici care să permită comparații și generalizări. Nu în ultimul rând, analizele de istorie economică îl obligă pe cercetător să pătrundă și în alte compartimente: politic, social și chiar cultural. Părerea lui Rostow este că o tratare sistematică a problemei creșterii economice presupune, fără discuție, preluarea unor noi câmpuri de cercetare care au strânsă legătură cu factorul economic³⁴. Dezbaterea despre rolul teoriei în noua istorie economică nu a fost singulară. Problema contrafactualității în istoria economică sau „istoria la modul condițional”³⁵ a stârnit nenumărate polemici. Primul care a folosit în mod explicit această abordare a fost Robert Fogel. Ideea de la care a plecat acesta a fost aceea că, în loc de a estima semnificația sau contribuția unui

³² David J. Loschky, *What's Happening in the New Economic History*, „JEH”, vol. 3, nr. 4, Winter 1974, p. 749.

³³ Albert Fishlow, *The New Economic History Revisited*, „JEEH”, vol. 3 nr. 2, Summer 1974, p. 453 și urm.

³⁴ Aceste aserțiuni au fost mai întâi teoretizate de Rostow în studiul *The Interrelation of Theory and Economic History*, „JEH”, vol. 17, nr. 4, dec. 1957, p. 507 și urm; ideile sunt vizibile și în cărțile sale de referință: W.W. Rostow, *British economy of the nineteenth Century. Essays*, Westport Conn., 1948; idem, *The Satges of Economic Growth: a Non- Communist Manifesto*, Cambridge, 1960; idem, *The Process of Economic Growth*, Oxford, 1960.

³⁵ Expresia îi aparține lui Alexander Gerschenkron, *The Discipline an II*, „JEH”, nr. 4 december, 1967, p. 454.

anumit factor în procesul economic, ipoteza contrafactuală caută să explice cât de diferită ar fi fost economia în absența aceluși factor sau în cazul aplicării altei alternative considerată cea mai bună³⁶. În general, aceste noi interpretări au fost considerate revizioniste, pentru că au reconsiderat alte analize tradiționale cu ajutorul unor date care au putut fi supuse studiului statistic și metodei cantitative. Desigur că și vechea istorie economică se baza pe date cantitative, cu speciala subliniere că dacă prima opera cu datele definite de modelele economice de producție de la un moment dat, noile abordări contrafactice propuse de cliometricieni presupuneau reconstituirea unor date din cele mai diverse surse, cea mai mare parte a lor indirecte. S-a ajuns în acest context chiar să se spună că „cea mai mare parte a noii istorii economice nu face decât să își folosească ingeniozitatea în a analiza datele care-i convin (de obicei publicate)”³⁷. Preocuparea adepților istoriei cantitative, a cliometricienilor în general, a fost abordarea atât a unor fenomene în durată lungă, dar și pentru fenomene regionale și chiar a fluctuațiilor de scurtă durată. Cu toate acestea, contestatarii noilor metode propuse nu au ezitat, de câte ori au avut ocazia, să acuze acest tip de istorie economică de o serie întreagă de neajunsuri: concentrarea pe segmente prea înguste în spațiu și timp și, cel mai des invocat argument, neglijarea unor variabile precum problema distribuției în economie, neglijarea relației complexe și multiple dintre variabilele economice, politice și sociale și, mai ales, de determinările și interacțiunile dintre acestea. Unii susțineau chiar și ideea că dacă metoda cantitativă este în măsură să fie utilă rezolvării unor probleme, este mai degrabă o întâmplare, decât o regulă a strategiei cercetării istorice. Era clar că în acest punct al dezbaterii era nevoie de (re)stabilirea unui dialog cu adepții unei istorii care să reconcilieze viziunile mai convenționale și chiar pe cele tradiționale, dacă se poate. Astfel, Noua Istorie Economică a trebuit să devină mai flexibilă și să restabilească legătura cu așa-zii tradiționaliști, o reunire a efortului pentru a realiza cercetări în echipă și a oferi explicații cât mai valide asupra realității economice trecute. În fond, cei mai mulți au înțeles că inovatorii de la un moment dat puteau deveni ei înșiși conservatorii de mai târziu. Foarte curând, s-a crezut că după lansarea cliometriei, istoricii vor fi excluși de la practicarea noii istorii economice. Se părea că economiștii dominau noua istorie economică cu un soi de aroganță izvorâtă din calitatea lor de experți ai statisticii și modelelor matematice, împingându-i pe istorici undeva la periferie. O prezumție care nu s-a dovedit

³⁶ Pe acest tip de premise, Fogel a scris o lucrare care a stârnit nenumărate polemici: R.W. Fogel, *Railroads and American Economic Growth. Essay in Econometric History*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1964. Un alt exemplu ilustrativ privind utilizarea metodei contrafactualismului este cel privind studierea impactului tarifelor asupra distribuției veniturilor în America de dinainte de Războiul Civil: Clayne Pope, *The Impact of the Ante- Bellum Tariff for Income Distribution*, „Explorations in Economic History”, Summer 1972, vol. 9, nr. 4, p. 375-421.

³⁷ Albert Fishlow, Robert W. Fogel, *Quantitative Economic History: An Interim Evaluation. Past Trends and Present Tendencies*, „JEH”, vol. 31, nr. 1 March 1971, p. 19.

întru totul adevărată, deoarece realitatea a demonstrat că a scrie istorie economică de calitate nu depinde exclusiv de complexitatea metodei statistice utilizate, ci de capacitatea investigatorului de a potrivi tehnicile statistice cu celelalte date avute la îndemână și, mai ales, cu contextul³⁸.

Un capitol aparte l-a constituit polemica dintre reprezentanții Școlii de la Annales și cliometricieni. Nu este aici locul pentru o reconstituire amănunțită a acestor dezbateri care au dominat anii '60, deopotrivă în Franța și în SUA. În Franța, atitudinea față de noua istorie economică practică în SUA a fost una preponderent negativă, chiar ostilă³⁹. Pierre Chaunu nici măcar nu o considera istorie: „așa numita istorie cu greu poate fi recunoscută ca atare. Este restrânsă la un segment de timp foarte scurt și se potrivește la hiper- dezvoltatul sector economic american unde are la îndemână, fără prea mare merit, un material statistic abundent aproape prelucrat”⁴⁰. Adâncind polemica, Chaunu critica istoria economică americană și pentru faptul că nu făcea, de pildă, distincția dintre *growth* și *development*. În opinia istoricului francez *development* înseamnă și modificare în structurile mentale, în habitudinile sociale, modificări care nu pot fi analizate cu metodele cliometricienilor și care fenomene sunt, până la urmă, condiții necesare pentru *growth*⁴¹. Pe de altă parte, cliometricienii susțineau că istoricii Școlii de la Annales nu sunt preocupați de teorii sau metodologii proprii, de vreme ce câmpul disciplinelor la care se raportează în mod echivoc le furnizează deja. Tehnicile și modelele nu trebuie decât să le adapteze și să le integreze după măiestria fiecăruia. „[...] în spectrul de culori în care se încadrează istoria, de la cel științific la cel umanistic, cei mai mulți de la Annales par mai aproape de cel de-al doilea model ideal”⁴².

Cu prilejul celei de-a 31-a întâlniri anuale a Asociației de Istorie economică din SUA, Ralph Hidy remarcă faptul că cliometricienii au dat o interpretare mai riguroasă istoriei economice (în special cei americani), dar tot el recunoștea, pe de altă parte, că producțiile lor s-au dovedit mai greoaie și uneori mai puțin accesibile publicului care venea din afara științelor economice, de unde a rezultat acea dificultate de comunicare și chiar o doză de repudiere.

³⁸ Robert W. Fogel, *Current Directions in Economic History. Papers presented at the Thirty-first Annual Meeting of the Economic History Association*, „JEH”, 32, 1972, nr. 1 March, p. 1-2.

³⁹ Ilustrativă este în acest sens poziția lui Pierre Vilar, *Pour une meilleure compréhension entre économistes et historiens: Histoire quantitative ou économétrie rétrospective ?*, „Revue Historique”, nr. 49 Janvier-Mars, 1965, p. 293-312.

⁴⁰ Citat la Robert Forster, *Achievements of the Annales School*, „JEH”, 38, 1971, nr. 1, March, p. 67; vezi, de asemenea, Pierre Chaunu, *L'économie- dépassement et prospective*, în vol. *Faire de l'Histoire*, vol. II, p. 62 și urm.

⁴¹ Pentru această dezbateri, vezi studiul lui Pierre Chaunu, *Croissance ou développement ? A propos d'une véritable histoire économique de l'Amérique Latine aux XIXe et XXe siècles*, „Revue Historique”, 244, 1970, p. 359 și urm.

⁴² Robert Forster, *Achievements of the Annales School*, „JEH”, 38, 1971, nr. 1, March, p. 74.

Aceasta din urmă venea din faptul că istoricii sunt în primul rând preocupați de trecut și încearcă să explice ce s-a întâmplat, pe când economistul vede informația cantitativă, inclusiv cea cu valoare istorică doar ca pe o materie primă ce-i poate fi de folos în măsura în care-i oferă sprijin în elaborarea teoriei economice. Apoi istoricul ca inițiat în istoria economică, a fost acuzat că s-a limitat de multe ori doar să-și achiziționeze și să utilizeze selectiv unele cunoștințe economice⁴³. Care era remediul ? Cei mai mulți practicieni ai cliometriei, între care Douglas North⁴⁴ sau Rondo Cameron, pledau pentru necesitatea ca istoricul să recunoască nevoia de teorie în cercetările sale, pentru a se putea descurca în aparentul haos de date care caracterizează evoluția vieții materiale a societății. Pe de altă parte, cliometricienii să facă accesibile contribuțiile lor și pentru istorici. În fond, fiecare cercetător să fie în măsură să-și selecteze metoda cea mai convenabilă care să-i valideze ipotezele⁴⁵.

Din cele mai sus rezumate asupra modului cum s-a articulat în America „noua istorie economică” sau cliometria, remarcăm faptul că acest proces s-a produs pe fondul unor intense polemici care se întind pe mai bine de două decenii. Pe lângă argumentele de cea mai diversă natură în jurul cărora s-au articulat aceste dezbateri, au rezultat două efecte semnificative: o redefinire a statutului istoriei economice, a relației dintre teorie și analiză și, nu în ultimul rând, o reconsiderare a rolului teoriei economice în științele sociale în general. Din aceste eforturi au rezultat lucrări de o deosebită importanță, care au devenit între timp modele de referință pentru istoria economică, chiar dacă în momentul apariției lor au fost supuse celor mai aprinse dezbateri sau chiar contestări. În fond, din relația de interdependență dintre vechea și noua istorie economică au avut de câștigat, deopotrivă, științele economice în ansamblul lor, istoria economică și socială, științele istorice în general, inclusiv demografia istorică. Dacă la început noua istorie economică a fost practică aproape exclusiv în America, în mai puțin de un deceniu, aceasta și-a câștigat admiratori în Europa (Marea Britanie, Germania, Italia, Olanda), în Japonia sau Australia⁴⁶.

Desigur că se poate pune întrebarea de ce noua istorie economică a apărut tocmai în America ? Încercările de răspuns trebuie să ia în considerare două

⁴³ Vezi în acest sens Ralph W. Hidy, *The Road we are travelling (presidential Address)*, „JEH”, 32, 9172, nr. 1 March, p. 3-5.

⁴⁴ Vezi în acest sens Douglas North, *The Rise of the Western World. A New Economic History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1973. Una din tezele sale principale este/se referă la faptul că revoluția industrială nu a fost unica sursă a creșterii economice moderne.

⁴⁵ Rondo Cameron, *Economic History. Pure and Applied*, „JEH”, 35, 1976, nr. 1 March, p. 3-27.

⁴⁶ Începând cu anul 1968, la Departamentul de Istorie Economică de la *London School of Economics and Political Science* s-a introdus un curs de metodă econometrică; în același timp, numărul tezelor de doctorat din SUA dedicate spațiului extra-american a crescut semnificativ. Un bilanț sugestiv privind noua istorie economică (concepte, metode, teorii) îl face Peter Mathias, *The New Economic History its first Twenty Years*, „JEEH”, vol. 21, nr. 3 Winter 1992, special issue, p. 505-551.

aspecte primordiale: în primul rând aici a existat un cadru adecvat; celebra sintagmă americană „publici sau dispari” (sună mai bine în engleză: *publish or perish*) era la mare actualitate în sistemul academic american, extrem de concurențial, unde orice om de știință trebuie să dea dovada maximului profesionalism. Se adăuga la aceasta mobilitatea deosebită a resurselor umane, fluctuația permanentă a reputației profesionale, care seamănă mai mult cu o bursă de cotații, decât cu turnul de fildeș⁴⁷ din alte sisteme academice. Nu trebuie uitat, apoi, faptul că în America un cuvânt greu de spus în competiția academică îl are posibilitatea de a crea noi câmpuri de cercetare, recunoașterea facilă a unor noi discipline și posibilitatea de a le aplica în procesul de educație. Astfel, destul de rapid, în mai puțin de un deceniu, grupul de la Purdue University s-a dispersat în alte centre de prestigiu, pe fondul unor posibilități rapide de avansare profesională în cadrul departamentelor de cercetare ale universităților din Washington, Wisconsin, Pennsylvania, Berkeley, Stanford, Yale, etc.⁴⁸.

Pe lângă subiectele amintite deja și transpuse în modele de analiză de către acei „deschizători de drumuri” (R. Fogel, A.W. Coats, Douglas North și alții), pe agenda noii istorii economice de dincolo de ocean, dar și din Europa, au intrat probleme majore care în contextul acelor ani reclamau nivele relevante de explicație. Una dintre problemele, la care noua istorie economică era chemată să ofere un răspuns, a fost „de ce nu este întreaga lume dezvoltată ?” sau explicarea modelului de dezvoltare ori, mai bine zis, de subdezvoltare pe care l-a cunoscut Lumea a Treia. Ale subiecte importante aflate pe agenda istoriei economice a anilor 1970 au fost: analiza fenomenelor industrializării înaintea apariției sistemului de fabrică (sau protoindustrializarea), relația dintre demografie și expansiunea economică, industrialismul ca experiență de viață a oamenilor simpli⁴⁹. Erau, de fapt, acele aspecte pe care până atunci istoricii economiei le subestimaseră în analiza a ceea ce ei au numit *large-scale industrialization*. Cu alte cuvinte, era nevoie de scrutarea orizontului de dinaintea Revoluției industriale, pentru a se vedea în ce măsură trăsăturile premergătoare au fost apoi determinante în procesele economice și sociale care au urmat. Astfel de abordări au relevat aspecte surprinzătoare și de o importanță esențială în explicarea proceselor care au caracterizat emergența societăților industriale. În acest context s-a demonstrat fără puțința de a mai fi tăgăduită, de pildă, relația tehnologie-industrializare-creștere economică modernă, relația dintre emergența sistemului educațional modern, tehnologie, industrializare sau cea dintre schimbările demografice și economie și mai ales, răspunsul

⁴⁷ A.W. Coats, *The Historical context...*, p. 192.

⁴⁸ Vezi *The Oxford Encyclopedia of Economic History*, ed. Joel Mokyr, Oxford University Press, 2003.

⁴⁹ Vezi în acest sens dezbaterile propuse de C. Tilly, R. Tilly, *Agenda for Economic History in the 1970s*, „JEH”, vol. 31, nr. 1 March 1971, p. 184-199.

economicului la aceste schimbări demografice, pentru că nu este suficient să vedem cum mediul economic influențează fenomenul demografic ci, la fel de important este să vedem cum împrejurările demografice influențează fenomenul economicului. Au rezultat din acest set de variabile asumate o serie de producții de referință în istoriografia istoriei economice internaționale⁵⁰.

De pildă David S. Landes pleca de la premisa că revoluția tehnologică și cea industrială din Anglia au evoluat într-o strânsă sincronizare. Ceea ce s-a realizat prin revoluția industrială poate fi exprimat printr-un proces cumulativ de evoluție auto-susținută în tehnologie, al cărui răspuns a fost rapid resimțit în toate sferele vieții economice și, implicit, în societate, ca beneficiu ultim. Așadar, autorul vede modernizarea drept un proces complex, desfășurat în contextul transformărilor tehnologice și al industrializării⁵¹. Toate aduc cu sine urbanizarea, schimbarea comportamentului demografic, constituirea unei birocrății moderne ca rezultat al creării unui sistem educațional capabil să instruiască populația, cel puțin la nivelul mediu cerut de starea de fapt a societății moderne. Fundamental, după părerea autorului și acesta a fost „norocul” Europei Occidentale, este ca aceste componente fundamentale ale modernizării să evolueze coerent și sincron; altfel se creează discrepanțe majore care constituie apoi impedimente în calea progresului.

După mai bine de două decenii și jumătate de luptă pentru supremație, la mijlocul anilor '80 se putea afirma că „revoluția cliometrică s-a încheiat”⁵². Cu alte cuvinte, bătălia de a impune teoria economică modernă și metoda cantitativă în istoria economică tradițională a fost câștigată. Istoria economică era acum chemată să răspundă la noi întrebări și să explice mai comprehensiv realitatea prezentă și mai ales trecută a societății în ansamblul său, recunoscându-se, totodată, că fără dimensiunea socială, istoria economică rămâne o disciplină izolată. David Landes sublinia în mod magistral acest fapt: „trebuie să ne preocupe nu numai efortul de a aduna cifre și tabele, procente și sume, dar în aceeași măsură să ne preocupe oamenii fie ei angajați, muncitori, comercianți, țărani, industriași, cu cunoștințele și ignoranța lor, cu rațiunea și pasiunea care implică decizia economică la toate nivelurile”⁵³. Autorul recunoaște că reticența dintre istoricii care vin dinspre economie și cei ce vin dinspre istorie tinde să se reducă din momentul în care cei din urmă încep să înțeleagă metodologia cliometricilor.

Schimbările politice și economice din anii '90 au adus în discuție noi probleme pe agenda istoriei economice și a practicanților ei din Europa și

⁵⁰ Amintim în acest context lucrarea standard a lui Paul Bairoch, *Revolution industrielle et sous-développement*, Mouton, Paris, 1974 (Quatrième édition), în special p. 31-168.

⁵¹ David Landes, *The Unbound Prometheus. Technological change and industrial development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge, 1969. Lucrarea s-a bucurat de un succes deosebit la apariția ei, devenind rapid una de referință. A fost reeditată și revizuită în 2003.

⁵² *The Future of Economic History*, ed. Alexander J. Feld, Boston, 1987.

⁵³ David Landes, *On Avoiding Babel*, „JEH”, vol. 38, March 1978, p. 10.

America. Procese și fenomene precum emergența spațiului economic al Europei Unite, dezindustrializarea unor regiuni din spațiul economic european și nu numai, înclinarea balanței înspre industria serviciilor și altor sectoare terțiare, importanța capitalului internațional coroborat cu globalizarea accelerată a circuitelor economice au pus în lumină o realitate complexă la care științele economice erau chemate să ofere un răspuns și un set de explicații comprehensive. Includerea în analiză a mai multor factori care nu mai derivă din simpla aplicare a unor modele ale teoriei economice neo-clasice, ci conțin noi concepte precum putere, acțiunea statului, rolul corporațiilor internaționale, influența instituțiilor financiare internaționale au fost transpuse și la nivelul analizelor de istorie economică.

Fără a-i acuza de marxism dogmatist, trebuie remarcat că istoricii vieții sociale au rămas în cea mai mare parte a lor la convingerea că viața socială este rezultanta formelor de organizare a producției și a distribuției în economie. În acest context, istoria socială a fost tot mai intens chemată să sprijine istoria economică, mai ales în acele direcții care presupuneau analiza proceselor la scară largă, în care intersectarea dintre procesele economice și cele sociale nu putea fi evitată sau ignorată. De aici a decurs legarea structuralului de evenimential în viața economică și socială care impunea o cercetare cantitativă și calitativă a tuturor indicatorilor relevanți economici-sociali în strânsă interdependență; relațiile din interiorul unei societăți, condițiile, structurile și procesele care definesc un sistem social. Deși readuse explicit în dezbaterile publice dintre specialiști și reprezentanții diferitelor școli în anii '90, încât astăzi istoria socială se regăsește în mod implicit în conceptul de Economic History, chestiunea nu era nici atunci de nouitate.

În spațiul istoriografiei germane termenul de *Wirtschafts- und Sozialgeschichte* era un concept încetățenit deja de multe decenii⁵⁴. Natura evoluției societății germane spre atributele capitalismului a fost diferită față de alte țări vest-europene. Aici nu burghezia economică, ci „burghezia academică” a fost un factor determinant al modernizării; strâns conectată cu birocracia care

⁵⁴ Werner Conze, *Was ist Sozialgeschichte ?*, în vol. *Deuxième Conférence D'histoire économique, Aix En Provence, 1962*, vol. 2 Paris, 1965, p. 819-825. Nu vom insista asupra evoluției școlii germane de istorie socială și economică pentru că este un subiect extrem de vast care ar depăși scopul articolului de față. Pentru detalii relevante, vezi dezbaterile care au dominat anii '60: *Geschichte und Ökonomie*, Hrsg.: Hans Ulrich Wehler, Köln, 1973; *Geschichte und Soziologie*, Hrsg.: Hans Ulrich Wehler, Köln, 1976; Willi A. Bolecke, *Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Einführung, Bibliographie, Methoden, Problemfelder*, Darmstadt, 1987; Gerald D. Feldman, *German Economic History*, „Central European History”, 19, 1986, p. 174-185; *Is Economic History in Decline Today ?*, în vol. *International Comitée of Historical Sciences, 18th International Congress of Historical Sciences. Proceedings*, ed. François Crouzet, Montreal, 1995; *Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Gegenstand und Methode. 17. Arbeitstagung der Gesellschaft für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte in Jena*, Hrsg.: Schremmer Eckart, 1997, p. 147 și urm; Werner Plumpe, *Die Wirtschaftsgeschichte in der Historische Zeitschrift. Ein Überblick*, „Historische Zeitschrift”, Oldenbourg, 289, 2009, p. 223-251.

la rândul ei a fost puternică datorită acțiunii statului. Astfel, aceste forțe au reușit în scurt timp să preia inițiativa, fiind îndeaproape sprijinite de un stat birocratic, impersonal. În această primă etapă a modernizării, statului german i-a revenit rolul primordial. Reforme precum eliberarea țăranilor și subminarea sistemului feudal corporatist prusac, reforma educațională și acordarea unui rol determinat în transformările sociale sistemului de învățământ sunt trăsături definitorii pentru cazul german al modernizării din secolul al XIX-lea. S-a spus de altfel, că în Germania statul a vrut totul sau aproape totul de unul singur⁵⁵. Sub aspect economic, cadrul creat de măsurile statului a favorizat ascensiunea economică, dar sistemul politic și, parțial, cel social erau de esență nemodernă. În acest fel, criza modernității rezultată din falia dintre componenta modernă și cea tradițională a determinat acel *Sonderweg* sau capitalism organizat⁵⁶, pe care analiștii fenomenului, de la Roscher și Schmoller încoace, s-au străduit să-l explice prin apelul la istoria economică și socială. Vedem cum, plecând de la necesități concrete școala istorică și istorismul german au pus fundamentul pentru *Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, pornind de la premisa că toate fenomenele economice se derulează pe fondul creat de împrejurările sociale și acestea sunt într-un continuu proces de schimbare. Socialul și economicul nu stau numai într-o condiționare cauzală, ci și într-un raport de reciprocitate.

Deși după încheierea „revoluției cliometrice” și reasezarea viziunii practicanților istoriei economice spre abordări integratoare, la finele anilor '80 era pe cale de a se naște o nouă separare sau dacă nu în mod evident o separare, atunci cel puțin o diviziune a muncii între istoria economică și cea socială, similară celei dintre economie și istoria economică. Remarca era făcută de Charles Tilly care observa această tendință din simpla parcurgere a materialelor publicate în câteva dintre cele mai cunoscute reviste de specialitate („Journal of Interdisciplinary History”, „Past and Present”, „Social History”, „Economic History Review”, „Journal of Economic History”, „Journal of European Economic History”). Autorul observa existența unei diferențe destul de clare între cele două tipuri de istorie: studiile de istorie economică conțin puține referințe comparative în spațiu și timp. Pe de altă parte, istoria socială aspira să depășească această viziune împrumutând metode din teoria sociologică în care își fac apariția și se desfășoară o serie întreagă de variabile⁵⁷. La începutul

⁵⁵ Dintre analizele remarcabile dedicate acestei problematici, vezi Thomas Nipperdey, *Nachdenken über die deutsche Geschichte. Essays*, München, 1986, p. 50 și urm.

⁵⁶ Ideea de capitalism organizat a fost introdusă în istoria economică și socială de Jürgen Kocka, stârnind numeroase polemici printre istorici. Vezi despre aceste concepte: Jürgen Kocka, *Organisierter Kapitalismus im Kaiserreich*, „Historische Zeitschrift”, 230, 1980, p. 613-630; idem, *Großunternehmen und der Aufstieg des Managed-Kapitalismus im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert*, „Historische Zeitschrift”, 232, 1981, p. 39-60.

⁵⁷ Charles Tilly, Louise A. Tilly, Richard Tilly, *European Economic and social history in the 1990s*, „JEEH”, vol. 20, nr. 3, Winter 1991, p. 650 și urm.

anilor '90, în contextul colapsului sistemului economic din lagărul socialist, a revenit în forță în discuție problema creșterii economice pe durată lungă. Cazul sistemului economic socialist a readus cu acuitate în prim plan rolul statului și a modului cum acesta influențează creșterea economică pe termen lung. Istoricii economiei au recunoscut că impactul statului în acest sens a fost deosebit de important, dar au avut nevoie de un suport consistent din partea sociologilor în a explica rolul statului socialist ca expresie colectivă organizată a interesului de grup și mai ales, a aprecia efectul acțiunii statului în promovarea sau limitarea creșterii economice.

În aceste circumstanțe se naște *noua istorie socială*, izvorâtă pe de o parte din experiența traumatică a secolului XX, dominat de cele două războaie mondiale și de o multitudine de regimuri totalitare care au manipulat cunoștințele despre trecut, iar pe de altă parte, din nevoia de inovare față de paradigma propusă de Școala Annalelor. Curentul s-a dezvoltat atât în Europa, cât și în SUA, în cadrul aceleiași *new economic history*, a curentului cliometric și chiar din interiorul Școlii Annalelor, unde cea de-a treia generație a școlii din anii '80 resimte tot mai mult nevoia de inovație: în viziunea celor din urmă, era nevoie ca istoria socială care înglobează toate istoriile cantitative să încerce să facă un sistem de alianță cu științele de frontieră ca antropologia, etnologia, psihologia colectivă și demografia. Se remarcă deja pe această linie lucrările lui Emmanuel Le Roi Ladurie, foarte bine receptate de specialiști. Autorul propunea o metodă, pe care o numea „metoda istoriei administrative seriale și de cartografie regresivă”, care permite utilizarea exhaustivă a datelor numerice specifice unei societăți tradiționale într-un cadru regional dat, în cazul propus de el, de la sfârșitul secolului al XIV-lea până în secolul al XVIII-lea⁵⁸. Cu ale cuvinte, istoria socială propune o preocupare sporită față de aspectele acțiunii umane la nivel colectiv: în cazul schimbărilor pe termen lung, Ladurie susținea încă din deceniul 7 că istoria socială trebuie să se preocupe mai puțin de sursele acestei schimbări și mai mult de consecințele umane; de pildă interesul în creșterea economică nu se exprimă în industrializare sau produs per capital, ci în aprecierea schimbărilor în standardul de viață, în stiluri și atitudini sociale etc.⁵⁹. Interesul istoriei economice și sociale din această etapă a articulării sale ca disciplină academică a fost, în ultimă instanță, de a da o explicație mulțumitoare asupra genezei sistemului economic capitalist, *how it all began*⁶⁰, în ideea de a examina cum o fază în evoluția economică le-a determinat sau afectat subsecvent pe celelalte. Această tendință s-a produs și pe fondul respingerii treptate, încă din anii '80, a ideii de Revoluție industrială ca reper al

⁵⁸ Emmanuel Le Roi Ladurie, *Paysans de Lanquedoc*, vol. I-II, Paris, 1966.

⁵⁹ Vezi în acest sens și Robert F. Gallman, *Some Notes on the New Social History*, „JEH”, 37, March, 1971, p. 3-12.

⁶⁰ Expresia a fost conceptualizată în acest sens pentru prima dată de către W.W. Rostow, în *How it all began; Origins of the Modern Economy*, New York, 1975.

tuturor începuturilor economiei capitaliste. După ce în Marea Britanie, în contextul noului val de revizionism în istoria economică, N.F.R. Crafts demonstra că acolo, încă dinainte de 1750 și chiar din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, asistăm la un ritm înalt de creștere iar ceea ce se întâmpla după 1780 nu era decât accelerarea acestui ritm, nici un adept al *new economic history* nu mai lua în serios ideea de Revoluție Industrială ca unică sursă de apreciere a emergenței sistemului economic capitalist. Sigur că ideea la momentul respectiv a fost catalogată drept o viziune revizionistă, dar treptat a câștigat tot mai mulți adepți⁶¹. Asupra problemei schimbărilor revoluționare sau a „revoluțiilor” în economie, Alexander Gerschenkron reflecta încă din anii '60, anunțând încă de pe atunci necesitatea unei revizuirii a conceptelor: într-un anume sens, spunea el, „transformările rapide și viteza lor sunt concepte arbitrare. Ele depind de unitățile de măsură cu care le apreciem, de lungimea perioadei alese. Ceea ce poate fi considerat revoluție la un moment dat, foarte bine poate fi doar o simplă schimbare graduală în alt context al analizei”⁶².

Istoricii au fost așadar chemați să facă un efort mai mare pentru a răspunde interogațiilor fundamentale ale științelor economice și ale disciplinelor socio-umane, din această direcție rezultând așa numita *social-science history*, care pune accent pe condiționările complexe dintre acțiunile indivizilor și mediul social și manifestă preocupare pentru difuzarea socială a cunoașterii istorice. Deși la ora actuală continuă să fie încă un domeniu la modă în istoriografiile occidentale, este greu de spus în ce măsură acest gen se va impune ca paradigmă dominantă sau dacă se mai poate vorbi de hegemonii istoriografice, fie și pentru simplul motiv al super-specializării diverselor direcții.

Istoricii americani vedeau triumful noii istorii economice ca pe o bătălie câștigată împotriva vechii istorii economice, dar recunoșteau totodată că era nevoie de reintegrarea cliometriei în scrisul istoric în general: o istorie bună este cea care nu ezită să integreze dimensiunea economică”⁶³. În fine, soluția unei viziuni comprehensive ar fi o apropiere a istoriei economice și de viața cotidiană. Teoria macroeconomică poate asigura legătura conceptuală dintre viața oamenilor obișnuiți, așa cum o studiază istoria, și dinamica creșterii economice, așa cum o studiază noua istorie economică. Teoriile micro-

⁶¹ Azi, lucrări precum cele ale lui N.F.R. Crafts sau R.V Jackson nu pot lipsi din bibliografia nici unui seminar serios de istorie economică; N.F.R. Crafts, *Gross National Product in Europe 1780-1910: some new Estimates*, „Explorations in Economic History”, 20, 1983, p. 387-401; Idem, *British Economic Growth During the Industrial Revolution*, „Economic History Review”, 45, February 1992, p. 1-23; de asemenea, C.K. Harley, *British Industrialization before 1841: Evidence of Slower Growth during the industrial Revolution*, „JEH”, 42, 1982, p. 267-289

⁶² A. Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Cambridge, Massachusetts, 1966, p. 37.

⁶³ Sutch Richard, *All Things Reconsidered: The Life-Cycle Perspective and the third Task of Economic History*, „JEH”, 51, nr. 2 June, 1991, p. 276-277.

economice actuale includ în mod necesar și numeroase aspecte legate de studiul comportamentului uman care-i pot interesa pe istorici: rolul educației, relațiile inter-umane bazate pe bani, putere sau altruism. Această viziune de tip *life-cycle perspective* reprezintă, în fapt, fundamentul pe care s-au constituit teoriile macro-economice ale creșterii economice și fluctuației și care pot fi de folos și istoricilor. De aici și până la reunirea istoriei economice cu sociologia și cu istoria, nu mai e decât un pas. După decenii de separare, cele două pot promova împreună o nouă viziune asupra fenomenelor economice-sociale, legate desigur de cele politice.

Se pune totuși întrebarea dacă această metodologie atât de complexă poate fi aplicată oricărei epoci și oricărui spațiu cultural istoric și, poate, tocmai acest aspect trebuie să-l îndemne pe istoric la mai multă prudență, mai ales dacă ținem cont că noul tip de demers al școlii americane pleacă de la conceptul lui *homo oeconomicus*, un om reînviat parcă din cursul de economie al lui Jean Baptiste Say, fără corp, fără spirit sau afectivitate, mânat doar de dorința de câștig, care în practică are o viziune foarte abstractă sau chiar dă dovadă de lipsă de interes față de istorie. Bazele ideologice ale noului tip de abordare sunt, de asemenea, larg deschise dezbaterilor: omniprezența economiei de piață, fetișizarea ideii de capital și profit, dar în același timp, neglijarea factorului istoric. Aceasta a generat inevitabile tensiuni între teoria economică pe de o parte și, pe de altă parte, între misiunea istoricului de a reconstrui o realitate complexă, de a descrie și a explica schimbarea în timp și spațiu⁶⁴. După cum chiar istoricii o sugerează, aceste concepte sunt extrem de greu de aplicat realităților economice ale spațiului central-european pentru secolul al XIX-lea. Specificitatea istorică a spațiului central-est european impune o abordare mai prudentă a acestui instrumentar metodologic, altfel concluziile pot deveni total eronate. Nu în ultimul rând, trebuie recunoscut și disociat aspectul ideologic al noii istorii economice, (deși în aparență acesta nu este vizibil), pentru că este o istorie economică din care lipsesc relațiile și conflictele de clasă – punctele forte ale ideologiei marxiste, și astfel avem, vrând-nevrând, în antiteză, istoriografia apologetică a eternei creșteri economice și a eternului capitalism⁶⁵. Și dacă, din nou, ideea este valabilă lumii americane, ea este mai puțin compatibilă realităților europene în general și, cu atât mai puțin, celor central și est-europene.

Un alt aspect de o deosebită importanță pe agenda istoriei economice și sociale a perioadei de la mijlocul anilor '90 și până astăzi rămâne preocuparea pentru perspectiva comparativistă, atât inter-regională, cât și trans-națională,

⁶⁴ Despre această dezbateră în istoriografia germană vezi, *Die Geburt des „Homo oeconomicus“*. *Historische Überlegungen zur Entstehung und Bedeutung des Handlungsmodells der modernen Wirtschaft*, în vol. *Märkte und Menschen. Studien zur historischen Wirtschaftsantropologie*, Hrsg.: Wolfgang Reinhard, Wien, 2007, p. 319-352.

⁶⁵ G. Ránky, *Economics and History. Alternatives of Economic History*, „Acta Historica Scientiarum Hungaricae”, Budapest, nr. 23, 1977.

viziune care este în măsură să releve semnificații mult mai profunde ale diverselor fenomene economice în retrospectivă. Istoricii fenomenului economic, fie că vorbim de Europa Occidentală sau de cea Răsăriteană, au demonstrat faptul că industrializarea a fost, în primul rând, un proces regional și abia apoi unul „național”, ca atare, analiza istorică trebuie să țină cont de circumstanțele și factorii care au determinat ca o anumită regiune să beneficieze de un proces de industrializare și urbanizare într-un anume complex de factori, în vreme ce alta să rămână la periferia sau chiar în afara acestui proces. Privind lucrurile din această perspectivă, o abordare la scară regională poate fi în măsură să releve dimensiuni și indicatori particulari ai realității economice în derularea lor în timp și care, în alte contexte, sunt trecuți cu vederea. Cu toate că integrarea regiunilor din punct de vedere economic în complexe mai largi a fost acceptată și văzută drept principală componentă a creșterii economice și, de ce nu, de edificare a proiectelor de construcție politico-națională pe care o cunoaște în ansamblul său secolul al XIX-lea, destul de puține au fost cazurile în care istoricii au plecat de la relevarea rolului unor astfel de modele regionale. Cum s-au extins acele „enclave de modernizare”, cum alte zone au avut de suferit de pe urma procesului de integrare și uniformizare, sunt doar două din multitudinea de motive care l-ar putea determina pe istoricul de azi la o asemenea abordare⁶⁶. Ca principale probleme de luat în discuție în acest context ar fi cele legate de factorii care mediază interacțiunile dintre regiuni sau provincii istorice, ce tip de diviziune regională există între centre și, mai ales, ce tip de relații și interacțiuni se dezvoltă între centrele urbane și rurale ale unei regiuni.

Ajunsă la acest nivel al evoluției sale, s-ar părea că istoria economică a intrat într-un impas, dacă ținem cont de faptul că diversitatea realității de cercetat o pune în fața unor noi provocări. Una dintre soluții ar fi similară cu ceea ce au propus demografia, anume un număr de indicatori standard care, în cazul istoriei economice, să definească și să releve tendințele și manifestările vieții economice ale unei țări sau regiuni. Deși unele modele care păreau salvatoare, precum cea a lui Rostow, Gerschenkron sau Wallerstein, pentru a aminti doar trei paradigme din ultima jumătate de veac care au generat o imensă cantitate de studii, nu au reușit să valideze aceste prezumții în paradigme de largă cuprindere, ci dimpotrivă, analizele de caz au relevat o foarte evidentă nuanțare; este, astfel, clar faptul că înțelegerea istoriei

⁶⁶ Despre dezbaterile din istoriografia internațională pe marginea acestor aspecte vezi, între altele, P.K. O'Brien, *Do we have a Typology for the Study of European Industrialization in the 19th Century ?*, „JEEH”, vol. 15, Fall 1986, p. 291-334; J.D. Marshall, *Why study regions ? Some historical considerations*, „The Journal of Regional and Local Studies”, vol. 6, no. 1, Spring 1986, p. 1-12; J.G. Williamson, *Regional Inequality and the Process of National Development*, „Economic Development and Cultural Change” vol. 13, No. 4, Part 2, p. 1-84, 1965; R. Knunke, *Trade and Politics of the Zollverein Era*, „JEH”, Spring, 1978, p. 307-sq; de asemenea, Harry Richardson, *Regional Economic Growth Theory*, New York, 1973, p. 22-29.

economice va depinde în continuare de analizele la nivel regional, de studii comparative, de colectarea sistematică a datelor statistice relevante.

La începutul anilor 1990, Wallerstein propunea un set de practici care i se păreau a fi baza metodologică a elaborării unei teorii a istoriei economice⁶⁷: în viziunea sa, teoria reprezintă, în măsura în care își menține o strânsă legătură cu cunoașterea empirică, punctul de plecare și, în același timp, ultima destinație a investigației. Faptele și fenomenele derivă din observarea realității. Ele devin știință atunci când sunt raportate la teorie; fără această raportare, ele nu reprezintă mai mult decât materie primă pentru construcția teoriilor. Economistul istoric este nevoit și obligat să lucreze cu o multitudine de categorii de surse istorice, de multe ori sărace, dispersate și contradictorii. În acest sens, rolul economiei aplicate este unul deosebit, pentru că poate ajuta la construirea de modele pentru interpretarea acestor surse, ca și a unor posibile analogii în înțelegerea fenomenului propus spre observație. De altfel, și P. Villar propunea, cu mai multe decenii în urmă, o posibilă alternativă salvatoare: istoria economică să se întoarcă la punctul de pornire, în care oamenii sunt simultan bazele, utilizatorii și creatorii. De la cercetare la teorie și de la teorie la cercetare este eternul proces reînnoit, în care istoria și economia își pot găsi unitatea lor relativă și unde istoriografia economică își poate decupa propria cale, în funcție de realitatea de cercetat: „Histoire en comutation”⁶⁸.

În anii din urmă, cu precădere după criza din 2008, cercetările de istorie economică s-au orientat cu precădere spre metodologii care se revendică din „noua istorie economică”, într-o paradigmă actualizată care se exprimă printr-o tendință care depășește studiile cantitative strict delimitate, propunând analize care includ în mod necesar dimensiunea socială și culturală, adică acele elemente care au influențat în mod evident schimbările economice din ultimele decenii. Cercetările relevante la nivel internațional, dar și unele de la noi⁶⁹, s-au axat pe investigarea modului cum trecutul istoric și-a pus amprenta asupra evoluțiilor economice și cum el este în continuare legat de evoluția fenomenelor, modul cum procesele istorice au guvernat și guvernează schimbările instituționale și de piață⁷⁰. Parcurgând bibliografiile internaționale

⁶⁷ Immanuel Wallerstein, *A Theory of Economic History in Place of Economic Theory*?, în vol. *Tenth International Economic History Congress, Leuven*, Leuven University Press, 1990, p. 41-51.

⁶⁸ Apud Ránky, *op. cit.*, p. 395.

⁶⁹ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Edit. Polirom, 2010, passim.

⁷⁰ Douglas C. North, *Economic Performance through Time*, „American Economic Review”, 84, 3, 1994, p. 359-368.

de specialitate și, mai ales, recenziile din revistele de profil, remarcăm faptul că sunt din ce în ce mai vizibili economiștii care au abordat teme din istoria economică din perspectiva furnizării unui suport al înțelegerii fenomenelor actuale. Dintre asemenea lucrări, care s-au bucurat de mare succes la nivel mondial, trebuie amintită cartea lui Thomas Piketty, care analizează modul cum bogăția și inegalitatea, acumulate mai ales din secolul al XVIII-lea încoace, și, mai ales, concentrarea bogăției au generat serii întregi de instabilități sociale și economice la nivel regional și global⁷¹. Cartea a fost un *best-seller*, primind numeroase premii și aprecieri, dar a stârnit și aprinse dezbateri. Receptarea și popularitatea lui Piketty nu fac decât să releve încă o dată importanța dimansiunii istorice în analiza economică.

În orice caz, lectura cărții lui Piketty, dar nu numai a acestui autor, ci a multor economiști în vogă la momentul acesta, ne îndeamnă la o serie de alte reflecții despre statutul istoriei economice; în primul rând, aceasta ar trebui să joace un rol mai important în educația economiștilor, pentru că celor mai mulți le lipsește perspectiva istorică. Or, aceasta le-ar oferi mai bine decât orice altceva contextul necesar pentru a înțelege evoluțiile și deciziile economice de azi. Lecțiile din istoria economică oferă, de asemenea, o perspectivă utilă în înțelegerea marilor provocări ale lumii de azi, fie că este vorba de războaie comerciale, crize financiare, presiuni imigraționiste, perspectiva unor conflicte militare etc. Dacă analizăm aceste aspecte la scară largă, observăm faptul că în ultimele decenii, deși preocupările de istorie economică s-au diversificat, s-a produs o separare și mai evidentă a departamentelor și programelor de cercetare, atât în departamentele de istorie, cât și în cele de economie⁷². Realitatea nu este nouă, ea vine încă din perioada anilor dintre cele două războaie mondiale, când a existat o intensă dezbateră în Marea Britanie între școala de la Cambridge și cea de la *London School of Economics (LSE)*. Reprezentanții de la Cambridge susțineau că încă de la început științele economice au încorporat deja o importantă componentă de istorie economică, fiind indisolubil legate. Cei de la LSE erau de părere că istoria economică trebuie să-și croiască un curs și o agendă de cercetare proprie, astfel încât numeroase universități din Marea Britanie au dezvoltat apoi modelul inaugurat de LSE, acela de a oferi programe academice complete de licență, master și doctorat, separat în științe economice și în istorie economică. După înființarea, în anul 1926, a Societății de Istorie Economică (*Economic History Society*) și cei de la Cambridge și-au constituit un departament de istorie economică⁷³. Cert

⁷¹ Thomas Piketty, *Capitalul în secolul XXI*, traducere din limba franceză de Irina Brateș și Irina Popovici, București, Edit. Litera, 2015, 832 p.

⁷² *Introduction: Why we started this Project*, în vol. *An Economist's Guide to Economic History*, ed. Mathias Blum, Christopher L. Collin, Cham: Palgrave Macmillan, 2018, p. 1-10.

⁷³ Charles Kindleberger, *Historical Economics. Art or Science ?*, Berkeley/Oxford, 1990, p. 13-26.

este faptul că în prezent în Marea Britanie, unde se dă în continuare tonul în ceea ce privește interesul și practicarea istoriei economice, s-au închis și aici multe dintre departamentele și programele de studiu separate dedicate istoriei economice, fiind integrate fie în departamentele de istorie, fie în cele de științe economice.

În ciuda viziunii pesimiste asupra stării disciplinei, resimțită și susținută de mulți dintre practicantii ei, istoria economică rămâne un domeniu activ și dinamic de cercetare. O analiză cantitativă referitoare la trendul de publicare în cele mai importante reviste de specialitate strict din domeniul istoriei economice, începând cu cea mai veche, „Economic History Review” (1927) și cea mai recentă, „Cliometria” (2007), relevă date interesante⁷⁴. Astfel, în cele mai prezente arii tematice, predomină de departe cercetările referitoare la „creșterea economică”, altele explorează chestiunea inegalităților de dezvoltare, urmate îndeaproape de aspectele sociale, de cele economice-demografice. Clasamentul este dominat și de teme precum schimbările generate de piața muncii, migrație, venituri reale, dreptul de proprietate, crize economice, etc.⁷⁵. Un alt aspect al evaluării realizate de Vilà se referă la numărul de publicații de specialitate dedicate istoriei economice. Concluziile sale sunt foarte interesante și se pot deduce câteva idei: dacă între 1980 și 2000 numărul de publicații de specialitate a rămas relativ constant, după anul 2000 se constată o creștere spectaculoasă a acestora, în Europa continentală mai ales, în țări ca Germania, Olanda, Spania și Italia, iar acest trend se regăsește nu doar în cantitatea, ci și în calitatea publicațiilor, reflectată prin numărul de citări care ajunge să crească semnificativ, reducându-se o evidentă discrepanță ce existase în anii 1980-1989, când dominau de departe istoricii economici din Marea Britanie și Statele Unite.

Toate acestea relevă faptul că, după mai bine de un secol de evoluție, după perioade de crize, dar și de succese, istoria economică și-a achiziționat în timp un arsenal metodologic complex și bogat, a încercat să țină pasul atât cu noile achiziții din științele economice, cât și din istorie și alte discipline adiacente, asumându-și ceea ce îi era necesar dinspre ambele, chiar dacă, în același timp, a fost nevoită să ducă o permanentă luptă pentru a-și asigura autonomia ca disciplină de sine stătătoare. Autonomizarea istoriei economice este un fapt perceptibil și, până la un punct, benefic din perspectiva creării unei metodologii și a unui instrumentar complex. După unele estimări, se pare că la nivel mondial există cam 10.400 de cercetători care sunt angrenați în domeniul istoriei economice⁷⁶. Un alt indiciu ilustrativ este amploarea tot mai mare a

⁷⁴ Gregori Galofré Vilà, *The Past's Long Shadow. A Network Analysis of Economic History*. Accesibil online la: <https://www.res.org.uk/resources-page/the-past-long-shadow-network-analysis-of-economic-history.html>, accesat la 25 martie 2022.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Jörg Baten, Muschalik Julia, *On the Status and Future of Economic History*, „Economic History of Development Regions”, No. 27, 2012, p. 97-113.

participării la Congresele internaționale de istorie economică. Cel de-al XIX-lea, care se va desfășura în perioada 25-29 iulie 2022, la Paris, are înscrise nu mai puțin de 200 de secțiuni. Ele cuprind un set larg de abordări în istoria economică, inclusiv istoria socială, istoria urbană și rurală, istoria sau economia finanțelor, științe și tehnologii, istoria culturală, abordări interdisciplinare, inclusiv studii de management, demografie, geografie, mediu, antropologie, sociologie, socio-psihologie etc. De asemenea, propune paneluri despre metode din istoria economică, istoria gândirii economice sau teoria economică⁷⁷.

Ce ar fi de spus despre starea istoriei economice de la noi din țară ? Cu certitudine, nu prea multe, având în vedere faptul că este cvasi-absentă din mediul academic și universitar.

Ca disciplină academică, istoria economică este într-o situație ingrată: economiștii cred că o predau istoricii, istoricii cred că economiștii sunt cei care ar trebui să o predea în facultățile de profil. Realitatea este că studiul istoriei economice este aproape absent din programele universitare, atât la facultățile de științe economice, cât și la cele de istorie. Nu voi realiza o incursiune în programele de învățământ din aceste facultăți, deoarece, chiar dacă ar exista câteva cursuri, ele au o pondere marginală și un interes redus din partea studenților. Cu excepția unor specializări de la facultățile de științe economice, unde istoria economiei (dar care nu este istorie economică în adevăratul sens al cuvântului) există sub forma câtorva cursuri sau seminarii considerate cu rol secundar, dacă nu chiar marginal, la facultățile și departamentele de istorie, aspectele ce țin de istoria economică își fac loc cu greu în câteva teme de prelegeri la cursurile generale și uneori speciale de istorie.

La noi se mai poate constata o realitate, anume ignorarea de către economiști a istoriei (economice). Pe de altă parte, lucrul este deplin valabil și în rândul istoricilor; cele mai multe dintre cursurile de istorie care ar trebui să includă și să explice contextul economic, pentru o înțelegere corectă a fenomenelor, pur și simplu ignoră aceste aspecte în favoarea unor generalități și abstracțiuni, multe fără utilitate pentru cultura academică a studentului. Mai există un aspect care trebuie amintit aici: atât în facultățile de științe economice, cât și în cele de istorie, introducerea unor cursuri de istorie economică se lovește, pe de o parte de absența specialiștilor cu o expertiză certă în domeniu, iar pe de altă parte, de lipsa de interes a structurilor de conducere universitare. Cu toate acestea, exemplele de succes din universitățile occidentale de a revigora studiul istoriei economice arată că lucrurile pot fi îndreptate. O primă

⁷⁷ Detalii la: <https://www.wehc2022.org/wehc/about-wehc-2022>, accesat la 25 martie 2022.

sarcină ar fi aceea de a genera resurse eficiente de predare și învățare a istoriei economice, destinate atât profesorilor, cât și studenților⁷⁸.

La fel stă situația și în domeniul cercetărilor de istorie economică, unde rezultatele, atâtea câte sunt, ele reprezintă mai degrabă rolul unor demersuri individuale ale unor cercetători din domeniul istoriei sau al științelor economice. Nici unul dintre institutele de istorie ale Academiei Române nu are programe de cercetare de echipă în domeniul istoriei economice, existând cel mult câteva teme de cercetare individuale, iar Comisia de Istorie Economică și Istoria Gândirii Economice de pe lângă Academia Română este complet nefuncțională în prezent și invizibilă în mediul științific.

⁷⁸ O lucrare excelentă în acest sens: Mathias Blum, Christopher L. Collin, *An Economist's Guide to Economic History*, Cham: Palgrave Macmillan, 2018, 480. p. (parțial accesibilă on line la: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-96568-0_2, accesat la 23 martie 2022. De asemenea, modele de cursuri: <https://www.core-econ.org/the-economy/book/text/0-3-contents.html>, accesat la 25 martie 2022.